

Josip Janković

*Studijski centar socijalnog rada
Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Nazorova 51*

POTENCIJALI PROGNAHNIH OBITELJI PRED POVRATAK

SAŽETAK

Rad analizira i procjenjuje potencijale prognaničkih obitelji pred njihov povratak iz prognostva. Povratak ovim obiteljima, s obzirom na dugu razdvojenost, nepotpunost i višegodišnju "socijalnu imobilizaciju", donosi nove probleme. Kako su majke bile u prilici i tijekom rata okupljati i organizirati ostale članove svoje obitelji, pretpostavka je da bi one bile najpogodnije za sličnu ulogu i pri povratku. Stoga je posebno važno u ovom kontekstu utvrditi kompetentnost majki. U tu svrhu korišten je prikladan instrumentarij. Ispitivani su potencijali za četiri uloge koje predstavljaju osnovu za novo pokretanje obitelji: roditeljski, obiteljsko-homogenizatorski, pomagački članu koji se vraća sa bojišta i potencijal pribavljača materijalnih dobara. Procjene su davali stručnjaci-pomagači koji su bili u neprekidnoj vezi s majkama sve vrijeme petogodišnjeg prognostva. Valjanost ovih procjena provjeravala se usporedbom s procjenama uspješnosti ispitanica tijekom prognostva. To je smanjilo uzorak na 33 ispitanice za pojedine varijable, ali je povećalo vrijednost procjena. Dobiveni rezultati pokazuju da ispitanice imaju dovoljno potrebnih potencijala. Korelacija uspješnog rješavanja problema u prognostvu povezana je s roditeljskim potencijalima na statistički značajnoj razini ($t=0,007$) mada je $r=0,421$. Homogenizatorski potencijal majki i njihova uspješnost u prilagodbi na uvjete života u prognostvu još su povezaniji ($r=0,674$; $p=0,001$). Stupanj socijalne distanciranosti značajno je povezan s visinom roditeljskih ($r=0,325$ - $p=0,037$) i homogenizatorskih potencijala ($r=0,334$ - $p=0,033$) s tim da veći potencijali znače i manju socijalnu distancu. Na osnovi dobivenih rezultata moguće je zaključiti da su procjene dobro obučениh procjenjivača i poznavatelja obiteljskih prilika pouzdani pokazatelji stanja u obitelji. U praktičnom smislu isto tako moguće je zaključiti da su majke, odnosno supruge branitelja, izvrstan potencijal za organizaciju uspješnog povratka prognanih obitelji i da pripreme za povratak treba usmjeriti na njihovu ciljanu edukaciju u pomagačkom dijelu i jačanje već postojećih snaga.

KLJUČNE RIJEČI: prognanici, povratak, obitelj, potencijali, socijalna distanca

Uvod

Želeći pomoći svojoj novoj domovini u svekolikoj obnovi nakon tragične ratne avanture (ovaj put i za zavojevača), čiji je katastrofalni završetak tražio široke zahvate na svim razinama, njemački psihijatar, obiteljski terapeut i tvorac Pozitivne

obiteljske terapije iranskog podrijetla Nossrat Peseschijan, dao je svoje viđenje strategije sveobuhvatne rekonstrukcije čitave jedne zemlje. Ta strategija po njemu glasi: "Želiš li urediti jednu zemlju, moraš najprije urediti njene pokrajine. Da bi uredio pokrajine, potrebno je urediti gradove u tim pokrajinama. Da bi uredio gradove, moraš urediti sva sela u okolini. Da bi njih uredio, moraš u red dovesti obitelji koje u njima žive, a da bi bilo moguće dovesti u red obitelji, treba u red dovesti sve njene članove." I uistinu, bez obzira što se radi o stručnjaku okrenutom prvenstveno čovjeku i njegovoj "socijalnoj kolijevci" - obitelji ili baš zbog toga, kod rekonstrukcije ljudskih zajednica, ma koliko velike one bile, potrebno je krenuti od čovjeka. Razlog takvoj orijentaciji posve je jednostavan - te zajednice sa svim njihovim elementima stvorio je upravo čovjek i to za sebe. Njihovu obnovu, bilo u vidu rekonstrukcije ili restitucije, svejedno, može i treba izvesti jedino čovjek. Želi li da ta novoizgrađena sredina bude jednako primjerena ili još primjerenija stanovnicima mora je redizajnirati, uskladiti upravo "po mjeri čovjeka" (Supek, 1979). Za tako složene zahvate potrebni su ljudi koji i radi kojih će se sve to provesti.

Hrvatska je, kao uostalom i neke druge države nastale raspadom Jugoslavije, ostala razrušena, poharana i osiromašena sa stotinama tisuća protjeranih žena djece i staraca. Mirovni proces koji traje od početka agresije oklopljenih nomada na mirna hrvatska sela i gradove, konačno pod pritiskom oslobodilačkih akcija "Bljeska" i "Oluje", mada sporo i kolebljivo, ipak ide prema kraju. S tim u skladu valja se nadati čvršćem i nešto dužem razdoblju mira od dosadašnjih, te provedbi programa povratka svih protjeranih obitelji.

Tijekom povratka jednoga dijela prognanika i pred povratak drugoga još uvijek prisilno udaljenog iz zavičaja, potrebno je znati s kakvim se potencijalima oni vraćaju u svoje razrušene, spaljene i devastirane pokrajine, gradove, sela i domove. Uz osnovni, već spomenuti razlog, to je važno znati i zato da bi se moglo osigurati one resurse koji nedostaju ili ih je nedovoljno i osposobiti povratnike za zadatke koji ih očekuju.

Kao prvu premisu treba imati na umu stanje u kojemu se nalaze naše prognane obitelji. Jednako kao njihov zavičaj, i one su planski uništavane tako da ih sada nalazimo strukturno i funkcionalno insuficijentnima - manjkavima. Osiromašene, pet godina izložene prolongiranoj stresnoj situaciji, onemogućene da žive životom kakav njihovim članovima, djeci i odraslima "garantira" Deklaracija o pravima djeteta i Deklaracija o pravima čovjeka OUN, čak da ostali životni uvjeti u progonstvu i opasnosti i ratna stradanja kojima su bile izložene i nisu bili tako neljudski kao što su bili, ne bi se mogli jednostavno i bezbolno vratiti uobičajenom načinu života. Ovako, poslije svega što se događalo tima stotinama tisuća civila, povratak u ono što je poslije neprijateljskog uništavanja ostalo od njihova zavičaja, veliki je ispit, nova

stresna situacija s kojom se treba suočiti na pravi način. Kako su odrasli muški članovi obitelji, očevi najčešće, bar u dijelu populacije o kojoj je ovdje riječ, bili tijekom gotovo čitava rata odsutni jer su branili domovinu ili bili u zarobljeništvu, na liječenju, rehabilitaciji ili bili ovako ili onako angažirani izvan obitelji, za obitelj su se brinule njihove žene, majke. One su se ponovo pokazale dostojnima svoje tradicionalne uloge čuvara obitelji, one glavne kohezivne sile koja okuplja članove porodice i u najtežim vremenima. Dosljedno tome iskustvu može se pretpostaviti da će te iste žene i u vrijeme povratka biti ona snaga koja će okupiti obitelji u zavičaju, sve ako su im domovi zgarišta, i iznova stvarati uvjete za nastavak zajedničkog života tamo gdje je nasilno prekinut. Da bi to bile kadre, one moraju posjedovati odgovarajuće potencijale koje je teško definirati i uz vrlo suptilne faktorske analize. Iskustvo rada s prognanim obiteljima, rada koji smo neprekidno pratili, analizirali, prilagođavali i usklađivali, pokazalo je da su procjene stručnjaka koji su bili u stalnom kontaktu s obiteljima, najbolji pokazatelji stanja u tim porodicama i prediktivni pokazatelji za niz promatranih varijabli koje su praćene, a tiču se funkcioniranja, odnosa ili uspješnosti u zadovoljavanju obiteljskih potreba, na primjer. Bez pomoći i podrške, odgovarajuće smišljene pripreme u okviru sustavnih programa povratka, to će biti novo teško iskušenje za ove već toliko napaćene ljude. Treba znati da uspješnost povratka i suočavanja sa svim očekivanim i neočekivanim problemima koji ovaj dio našeg stanovništva očekuje ipak prvenstveno ovisi o njihovim osobnim potencijalima.

Cilj

Cilj je ovoga rada ispitati razmjere u kojima su u prognaničkih obitelji očuvani potencijali koji mogu osigurati bar donekle uspješan povratak njihovim domovima.

Metoda

Za prikupljanje podataka poslužio je vođeni intervju, skale za samoprocjenu PTSR-a, OČEKIVANJA i ZUNG, skale procjene stanja obitelji i potencijala majki u četiri osnovna područja njihova obiteljskog funkcioniranja koje su ispunjavali pomagači.

Intervjue s majkama vodili su izučeni pomagači psiholozi i socijalni radnici koji su rad s ovim obiteljima započeli kao studenti, a završavaju kao diplomirani stručnjaci. Procjene su davala tri procjenjivača za svaku obitelj kako bi njihova vjerodostojnost bila što veća. Zanimljivo je da su se u svojim viđenjima procjenitelji

slagali gotovo bez iznimke, bez obzira na to što su svoje procjene o majkama davali odvojeno.

Za obradu podataka uzimali smo odgovarajuće statističke metode kao što su postotci, mjere srednje vrijednosti, standardna odstupanja i povezanosti među varijablama.

Uzorak sačinjavaju 33 majke, koje su smještene u Zagrebu od ljeta 1991, otkad se tamo kontinuirano provodi program psihosocijalne pomoći prognanim obiteljima.

Broj majki znatno je reduciran u odnosu na broj obitelji uključenih u program. Razlog tome jest potreba da se utvrdi moguća povezanost sada dobivenih podataka o kompetentnosti za suočavanje s problemima povratka i nekih bitnih pokazatelja o uspješnosti suočavanja s poteškoćama kojima su te žene bile izložene tijekom prognoza (što je registrirano kontinuiranim praćenjem tijekom provođenja programa psihosocijalne podrške i pomoći). Obitelji o kojima je ovdje riječ progane su s područja Banovine i istočne Slavonije. U obitelji je bilo jedno ili više djece osnovnoškolskog uzrasta.

Obrada rezultata i rasprava

U nastojanju da se predvidi uspješnost naših povratnika u razrješavanju poteškoća i suočavanju sa stresnim situacijama pri povratku u zavičaj, definirana su četiri osnovna faktora o kojima to može ovisiti kada se ova situacija promatra iz perspektive obitelji. To su potencijal:

- obiteljskog homogenizatora,
- roditeljski potencijal,
- pomagača demobiliziranim članovima,
- pribavljača materijalnih dobara potrebnih za zadovoljavanje osnovnih obiteljskih potreba.

Petogodišnje iskustvo i neprekidna komunikacija s obiteljima, promatranje kako se nose s problemima prognoza i životne svakidašnjice u zbjegu, omogućilo je našim procjeniteljima da dobro upoznaju te obitelji, njihove članove i ocijene kakvim potencijalima raspolažu. Slijedi njihova analiza.

Tablica 1: Potencijal obiteljskog homogenizatora

IZVRSTAN = 1; DOBAR = 2; SLAB = 3; BEZ POT. = 4

Potencijal majke	n	%	
Izvrstan	15	45,5	M = 1,75
Dobar	14	42,5	SD = 0,70
Slab	4	12,1	N = 33
Bez potencijala	0	0,0	
Ukupno	33	100,0	

Kao što pokazuju podaci iz prednje tablice, majke, prema procjenama naših procjenjivača, uglavnom posjeduju potrebnu sposobnost u okupljanju obitelji pri povratku u zavičaj. Gotovo polovina ima čak izvrsne potencijale, i t, dakako, djeluje optimistički, pogotovu kada se uzme u obzir da ni jedna majka (prema ovim procjenama) nije potpuno lišena sposobnosti za okupljanje obitelji. U svakom slučaju čak 87,9 % majki ima zadovoljavajuće potencijale, što posebno ohrabruje kada se zna da su se u zbjegu tako dugo zadržale one obitelji iz navedenih krajeva koje su se nešto slabije nosile s izazvanim poteškoćama progonstva.

Tablica 2: Roditeljski potencijal majki

IZVRSTAN = 1; DOBAR = 2; SLAB = 3; BEZ POT. = 4

Potencijal majke	n	%	
Izvrstan	16	48,5	M = 1,75
Dobar	11	33,4	SD = 0,83
Slab	5	15,1	N = 33
Bez potencijala	1	3,0	
Ukupno	33	100,0	

U pogledu roditeljskog potencijala rezultati su nešto raspršeniji nego kod prethodnog ispitivanog faktora. To je i razumljivo jer je roditeljska uloga i puno složenija i zahtijeva daleko više kontinuiranog zalaganja. Ovdje nalazimo čak i jednu majku s nedovoljnim potencijalom u pogledu zadovoljavanja svih zahtjeva koje postavlja roditeljska uloga. Ovakva situacija, pa onda i procjena, pokazala se realnom

tijekom rada s obiteljima u zbjegu. Sve su majke rado prihvaćale sve ponuđene oblike pomoći djeci, a dio njih čak je nastojao što više svojih složenijih obveza (pomoć djeci u učenju, prilagodbi školskoj sredini, razrješavanju nesporazuma s nastavnicima i sl.) prenijeti na pomagače u zbjegu. No kako je vrlo mala vjerojatnost da će tako intenzivni oblici pomoći kakvi su obiteljima pružani u zbjegu tijekom provođenja programa psihosocijalne podrške biti mogući nakon povratka postavlja se pitanje što čeka te obitelji, a posebno pojedinu djecu kada se vrate u zavičaj.

Tablica 3: Potencijal pomagača demobiliziranim članovima

IZVRSTAN = 1; DOBAR = 2; SLAB = 3; BEZ POT. = 4			
Potencijal majki	n	%	
Izvrstan	6	16,6	M = 1,64
Dobar	10	29,3	SD = 0,51
Slab	18	54,1	N = 16
Bez potencijala	0	0,0	
Ukupno	24	100,0	

Podaci u ovoj tablici pokazuju da potrebne potencijale ima manje od polovine žena, što je vrlo slab garant u razrješavanju izuzetno složenih problema, koji čekaju obitelji prognanika kada se konačno okupe u zavičaju. Čak ako članovi obitelji koji su pet godina proveli u teškim uvjetima ratovanja, izloženi svakodnevnim opasnostima gubitka života, stresovima visokog intenziteta, i ne budu opterećeni posttraumatskim stresnim reakcijama (PTSR), samo njihovo tako dugo izbjivanje iz obitelji dovest će do niza poteškoća i nesporazuma. Preraspodjela uloga i svega onoga što pojedina uloga, a pogotovo uloga oca obitelji obuhvaća i predstavlja, koja je bila provedena pod pritiskom situacije u kojoj se obitelj našla izgubivši privremeno ili stalno jednoga od njenih ključnih članova, omogućila je kakvo-takvo funkcioniranje porodice. Sada, povratkom tog člana koji bez razmišljanja želi ponovo preuzeti svoju ulogu, dolazi do sukoba s drugim članovima koji su sve vrijeme, noseći dio očeva tereta, navikli na novu konstelaciju i bez odgovarajuće pripreme nisu kadri tek tako prihvatiti novu raspodjelu obveza i kompetencija. U drugim obiteljima, pak, može se očekivati razočaranje ako otac, opterećen posttraumatskim sindromom, ne bude kadar preuzeti svoj dio obveza. U obje situacije doći će do slične situacije s tim što će ona biti dodatno složena psihičkim problemima razvojačenog borca.

Rezultati iz tablice pokazuju i to da priprema za ovu ulogu uglavnom nije ni provedena pa procjenjivači ne mogu u dobrom dijelu slučajeva ni procijeniti stupanj sposobnosti žena u ovom pogledu. Očito je da je bilo potrebno provesti edukaciju obitelji, a posebno njihovih supruga i majki radi pružanja podrške i pomoći ratnicima pri povratku u obitelji.

Tablica 4: Potencijal majki kao pribavljača materijalnih dobara

IZVRSTAN = 1; DOBAR = 2; SLAB = 3; BEZ POT. = 4			
Potencijal majki	n	%	
Izvrstan	14	42,5	M = 1,79
Dobar	15	45,5	SD = 0,88
Slab	3	9,0	N = 33
Bez potencijala	1	3,0	
Ukupno	33	100,0	

S obzirom na to da je najveći dio ovih obitelji iz ruralnih sredina ili iz vrlo malih gradova, uglavnom patrijarhalnih, ovako procijenjene sposobnosti žena i majki u pogledu pribavljanja materijalnih sredstava za život djeluje vrlo optimistički. Bez potencijala samo je jedna žena i s obzirom na to da su društveni mehanizmi za zadovoljavanje ove vrste obiteljskih potreba uglavnom dobro strukturirani i uhodani, u ovom pogledu ne bi trebalo očekivati većih problema.

Tablica 5: Povezanost između procjena pojedinih potencijala majki

Potencijal		Roditeljski	Homogeniz.	Pomagački	Pribavljački
Roditeljski	r =	1,0000	0,7924	0,3719	0,7030
	P =	0,0001	0,0001	0,078	0,0001
Homogeniz.	r =	0,7924	1,0000	0,5939	0,4369
	P =	0,0001	0,0001	0,008	0,006
Pomagački	r =	0,3719	0,5939	0,0000	0,1561
	P =	0,078	0,0008	0,0001	0,282
Pribavljački	r =	0,7030	0,4369	0,1561	1,0000
	P =	0,0001	0,006	0,282	0,0001

Želeći ustanoviti kakva je povezanost među pojedinim tipovima potencijala izračunali smo njihove korelacije. Neki od dobivenih koeficijenata i nisu osobito visoki, no njihova značajnost najčešće jest zbog toga što se povezanost pojavljuje sustavno, vjerojatno zbog zajedničkih faktora koje sadržavaju neki od potencijala. Jedini izuzetak jest vrlo nizak stupanj povezanosti između pomagačkog i pribavljačkog potencijala. Razlog je vjerojatno u tome što ova dva potencijala imaju vrlo malo zajedničkoga. Pomagački zahtijeva visok stupanj empatije, strpljivosti, tolerancije, nježnosti i specifična znanja, a pribavljački prodornost, energičnost, nepokolebljivost i posve druga posebna znanja. Statistički nedovoljno značajan koeficijent korelacije jest i između roditeljskog i pomagačkog potencijala. Ovdje je nizak stupanj povezanosti teže, ali ipak moguće objasniti, tako što je roditeljstvo uloga koju su majke već dugo više ili manje uspješno igrale, a pomagačku u ovako specifičnom pogledu nisu, i što su potrebna znanja za ove dvije uloge posve različita. Najviši je koeficijent korelacije ($r=0,7924$) između roditeljskoga i homogenizatorskog potencijala što je uvjetovano sličnim obilježjima ovih dviju uloga. Sljedeći po visini povezanosti jest koeficijent korelacije između roditeljskih i pribavljačkih potencijala ($r=0,703$). Razlog tome jest podudaranje u dijelu ovih uloga koje su usmjerene, između ostaloga, i na pribavljanje potrebnih resursa za zadovoljavanje bioloških i drugih potreba djece i obitelji. Koeficijent je korelacije između homogenizatorskih i pomagačkih potencijala osrednji ($r=0,594$), ali još uvijek statistički vrlo visoke značajnosti, kao što se vidi iz podataka u tablici, što je moguće objasniti isto tako nekim zajedničkim elementima koje sadržavaju ove dvije funkcije. Homogenizator mora biti ne samo sposoban pomoći ostalim članovima obitelji nego i biti spreman na to. Statistički značajni jesu i koeficijenti korelacije između homogenizatorskih i pribavljačkih ($r=0,4369$) i pomagačkih i roditeljskih potencijala ($r=0,3719$). Ove povezanosti isto tako nije teško objasniti već spomenutim zajedničkim faktorima.

Svi ovi podaci potvrđuju mjesta vjerovanje da će se naše prognaničke obitelji okupljene oko majki-povratnica i supruga naših branitelja uglavnom dobro nositi s poteškoćama povratka. No bez obzira koliko su dobro obučeni naši procjenjivači i koliko dobro poznaju ispitanice, uvijek postoje suzdržanosti u pogledu valjanosti procjena, a njih valja eliminirati postoji li za to i najmanja mogućnost.

Valjanost ovih procjena bilo bi moguće provjeriti neposredno, nakon povratka u zavičaj procjenjivanjem uspješnosti povratnica, a to je povezano s mnogim praktičnim, vremenskim i metodološkim problemima, ili posredno, prema uspješnosti prilagodbe u uvjetima progonstva koji su sasvim sigurno bili teži u svim aspektima.

Kako je tijekom provedbe projekta podrške i pomoći ovim prognanim obiteljima već izvršena procjena uspješnosti pri snalaženju u uvjetima progonstva, i to sa više aspekata, moguće je odmah, mada indirektno, provjeriti valjanost tih procjena.

Usporedbom dobivenih podataka mogli smo ustanoviti postoji li povezanost u više područja presudnih za uspješan povratak. Tako je korelacija uspješnog nošenja sa specifičnim problemima prilagodbe u progonstvu povezana s roditeljskim potencijalima na statistički značajnoj razini ($t=0,007$) mada Pearsonov koeficijent korelacije nije osobito visok ($r=0,421$). Ovu je povezanost moguće objasniti time što se dobar dio problema s kojima su se prognane obitelji suočavale odnosi upravo na rješavanje problema vezanih za djecu u suočavanju sa mnogim stresnim situacijama. Značajna povezanost nađena je i između stupnja depresivnosti, dobivenog u ranijem ispitivanju na Zungovoj skali, i homogenizatorskog potencijala ($r=0,31$ - $P=0,05$) s tim da je veća depresivnost povezana s manjom kompetentnošću.

U usporedbi procjene homogenizatorskih potencijala majki i njihove uspješnosti u prilagodbi na uvjete života u progonstvu, koeficijent korelacije još je viši ($r=0,674$) tako da je i njegova značajnost veća ($p=0,001$). Razlog većem stupnju povezanosti u ovoj relaciji vjerojatno leži u tome što uspješnost u prilagodbi posebno teškim uvjetima života i homogenizatorski potencijali pokrivaju veći broj zajedničkih specifičnih sposobnosti i osobina. Slična je situacija i pri usporedbi uspješnosti u rješavanju praktičnih problema progonstva i potencijala pomagača, gdje je značajnost, statistički gledano, na zadovoljavajućoj razini ($p=0,025$), mada koeficijent korelacije i nije osobito visok ($r=0,496$).

Kako su situacije progonstva i povratka vrlo složene, pogledajmo kako su povezane i neke druge varijable koje mogu utjecati na rekonstrukciju lokalnih zajednica u koje se prognane obitelji kane vratiti. Komunikacija s drugim sudionicima u životu zbjega posve sigurno, jedan je od važnih elemenata uspješnog suočavanja s velikim brojem problema koji se pojavljuju u ovom kontekstu. Međusobno pomaganje moglo bi imati važnu ulogu u svladavanju poteškoća pred kojima će se povratnici naći u svojim devastiranim zavičajima. Stavljene u korelacijski odnos, procjene ova dva potencijala pokazuju značajan ($p=0,035$), mada apsolutnom visinom Pearsonova koeficijenta korelacije ($r=0,320$) ne osobito visok stupanj povezanosti.

Jedan od elemenata uspješnog povratka svakako je mogućnost novog zajedništva s pripadnicima drugih etničkih skupina u svom zavičaju. Ispitivanjem socijalne distancije prema pripadnicima različitih nacionalnih skupina, ustanovili smo da je ona u većoj mjeri izražena prema onim skupinama koje su u neprijateljskim redovima sudjelovale u agresiji na Hrvatsku i njeno civilno stanovništvo. Socijalne distancije nema ili je na prihvatljivoj razini prema onom dijelu pripadnika srpske nacionalnosti koji je prošao jednako kao i svi drugi prognanici, pripadnici nesrpskih nacionalnih skupina. Stupanj socijalne distanciranosti značajno je povezan s visinom procjene roditeljskih potencijala ($r=0,325$ - $p=0,037$) i s procjenom homogenizatorskih

potencijala ($r=0,334$ - $p=0,033$). To znači da se može pretpostaviti kako će majke koje su uspješne kao roditelji i kao homogenizatori svojih obitelji biti potencijalno dobri susjedi, sudionici socijalne rekonstrukcije i homogenizatori stanovništva u svojim lokalnim zajednicama.

Svi ovi podaci, bez obzira na stresne doživljaje i njihove posljedice, promatrani u cjelini, nude "ograničeni optimizam" u pogledu potrebnih potencijala naših prognanika pred povratak svojim zavičajima. Razumljivo je da ima i ograničenja koja treba kompenzirati adekvatnim intervencijama želi li se spriječiti nove negativne posljedice svega onoga što još čeka ove obitelji koje su već imale toliko negativnih iskustava i kojih su mogućnosti upravo zbog toga već potpuno iscrpljene ili su pri kraju.

Zaključci

Rezultati dobiveni ovim istraživanjem pokazuju da su u majki kao ključnih i središnjih članova obitelji, koji mogu biti jezgra oko koje će se ponovno okupiti ostali članovi i učvrstiti čitave obitelji prognanika u fazi povratka, sačuvani oni bitni potencijali koji to osiguravaju.

Između četiri procjenjivana osnovna potencijala presudna za rekonstrukciju obitelji po povratku najbolje su sačuvani:

- potencijal obiteljskog homogenizatora,
- roditeljski potencijal i
- potencijal pribavljača materijalnih dobara.

Potencijali potrebni za pružanje podrške i pomoći razvojačenim članovima obitelji koji su opterećeni posljedicama teških stresnih doživljaja nedovoljni su i potrebna je pomoć stručnjaka.

Valjanost ovih procjena testirana je njihovom usporedbom s uspješnošću ispitanica u suočavanju s problemima izazvanima ratnim doživljajima i prognostvom.

Podaci isto tako pokazuju da su supruge i majke to bolji i kompetentniji pomagači i rekonstruktori obitelji što su u boljem psihičkom stanju, pa ulaganja u pružanje i specifičnih oblika pomoći prognanicama ima u konačnici poželjne učinke u uspješnosti povratka prognanih obitelji.

Na temelju dobivenih rezultata moguće je zaključiti da su supruge i majke, mada u cjelini uspješne u okupljanju obitelji i razrješavanju i vrlo teških problema rata i progonstva, ipak nedovoljno kompetentne za suočavanje s problemom PTSR-a razvojačenih članova svojih porodica, i da je potrebna posebno organizirana pomoć

obiteljima primjenom direktne terapijske intervencije usmjerene na otklanjanje poremećaja i odgovarajuća edukacija žena u osposobljavanju za neophodnu obiteljsku podršku članovima obitelji koji su najteže prošli.

LITERATURA

BURGESS, E. (1968). "The Family as a Unity of Interacting Personalities", *The Family* 7: 1 (March 1926), 3-9; reprint u knjizi: Jerold Heiss (ur.). *Family Roles and Interaction*. Chicago: Rand McNally.

CRKVENČIĆ, J., Z. PEPEONIK (1993). "Demografski uzroci i posljedice rata protiv Hrvatske", *Društvena istraživanja* 4-5, Zagreb, 2(2-3): 335-365.

GRINEL, R. M. (1987). *Social Work Research*. Illinois.

JANKOVIĆ, J. (1993). "Djeca prognanici i njihova socijalna mreža", *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, Zagreb, 43(2-3): 211-223.

JANKOVIĆ, J. (1993). *Sukob ili suradnja*. Zagreb: Alinea.

JANKOVIĆ, J. (1994). "Obiteljski sustavi prognanika u suočavanju sa stresom", *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada 1994*, Zagreb, str. 103-111.

JANKOVIĆ, J. (1995). "Poteškoće prognane djece u vlastitom viđenju i viđenju majki", *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada 1995*, Zagreb, str. 7-12.

JANKOVIĆ, J. (1995). "Teorijska promišljanja o obitelji", *Društvena istraživanja* 18-19, Zagreb, 4(4-5): 433-449.

JANKOVIĆ, J., M. PANDŽA-FERENČAK (1994). "Dinamika zadovoljavanja obiteljskih potreba u uvjetima masovne migracije stanovništva i svjetlu triju temeljnih teorija", *Revija za socijalnu politiku*, Zagreb, 1(1): 53-65.

JANKOVIĆ, J., L. REZIĆ, B. PINTUR (1995). "Evaluacija provedbe programa odgoja za mir u D. C. "Matija Gubec" u Zagrebu", *Društvena istraživanja* 15, Zagreb, 4(1): 57-69.

KECMANOVIĆ, D. i suradnici (1989). *Psihijatrija*. Zagreb-Beograd-Sarajevo: Medicinska knjiga; Sarajevo: Svjetlost.

KRIZMANIĆ, M. i suradnici (1991). *Psihološka pomoć u ratu*. Zagreb.

MESIĆ, M. (1993). "Socijalna obilježja i povratak hrvatskih prognanika i izbjeglica", *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, Zagreb, 43(2-3): 167-179.

MILLER, B. (1986). *Family Research Methods*. Beverly Hills, California: Sage Publications.

MUSTAČ, V. "Školovanje prognane i izbjegle djece u Hrvatskoj", *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, Zagreb, 43(2-3): 291-296.

PETIT, A. (1993). "Izbjeglice u Europi", *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, Zagreb, 43 (2-3): 161-166.

SUPEK, R. (1979). *Grad po mjeri čovjeka*. Zagreb: Naprijed.

ŠVOB, M. et al. (1993). "Prognana i izbjegla djeca u Zagrebu", *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, Zagreb, 43(2-3): 225-242.

Josip Janković

THE POTENTIALS OF REFUGEE FAMILIES PRIOR TO RETURN

SUMMARY

The paper analyses estimations of the potentials that refugee families have prior to their return to their home areas. In view of their long separation, incompleteness and "social mobilisation" over several years, return poses new problems to such families. Since mothers had been in the best position during the war to bring together and organise the other members of their families, it was assumed that they would also be the most able in organising return to the home areas. The capability of mothers for this task was therefore important in the given context. In order to determine this aspect appropriate measuring instruments were used. Analysis was made in regard to competence in four roles that represent the basis for rendering the family functional: the parental role, the family - homogenising role, the helping role in regard to members returning from the battle field, and the potential in attaining material goods. Estimations were made by experts-helpers, who were in constant communication with mothers during five years of refugee status. The validity of their estimations was compared with estimations of the success of respondents during the refugee period. This reduced the sample to 33 respondents for individual variables, but it also increased the value of the estimation. The attained results show that the necessary potentials are present, for the most part. Success in handling problems during the refugee period correlated to a statistically significant degree with the parental potential ($t=0,007$), although $r=0,421$. The homogenisation potential of mothers and success in adaptation to new conditions during the refugee period was even more correlated ($r=0,674$; $p=0,001$). The level of distance was significantly correlated with the level of parental ($r=0,325$ - $p=0,037$) and homogenisation potential ($r=0,334$ - $p=0,033$), in that higher potentials mean also a lower social distance. On the basis of the attained results it is possible to conclude that estimates of well trained evaluators and persons who know family conditions are solid indicators of the family situations. Practically it is also possible to conclude that mothers, or wives of soldiers engaged in defence, have an excellent potential for organising the successful return of refugee families, and that preparations for return should be directed to educating them in the helping role and in strengthening already existing abilities.

KEY WORDS: refugees, return, family, potentials, social distance